

«КУЛЬТУРНИЙ КОД» У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Нагорна В.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
vvnahorna.if17@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0002-9894-5648

У статті проаналізовано поняття «культурний код», яке прийнято тлумачити як сукупність матеріальних та нематеріальних знаків, що набувають безпосереднього відображення в текстах унаслідок відповідних взаємовпливів. Зроблено спробу структурувати фразеологічні одиниці, в яких вербалізується культурний код.

Ключові слова: культурний код, фразеологічні одиниці, соматичний код.

Нагорная В.В.

«Культурный код» в современном испанском языке

В статье проанализировано понятие «культурный код», которое принято интерпретировать как совокупность материальных и нематериальных знаков, приобретающих непосредственное отображение в текстах вследствие соответствующих взаимодействий. Осуществлена попытка структурировать фразеологические единицы, в которых вербализируется культурный код.

Ключевые слова: культурный код, фразеологические единицы, соматический код.

V. Nagorna

The “culture code” in modern Spanish

The article deals with the notion “culture code”, interpretation of which is based on the idea that the code of culture is represented by the collection of material and intangible signs, which are directly reflected in the texts due to the respective interactions. An attempt is made to structure the phraseological units in which the culture code is verbalized.

Key words: culture code, phraseological units, somatic code.

Актуальність та доцільність дослідження зумовлені необхідністю комплексного вивчення поняття «культурний код» та його представлення у фразеологічному фонді іспанської мови із детальним дослідженням соматичного коду.

Метою статті є дослідження особливостей втілення соматичного коду культури у фразеологізмах сучасної іспанської мови.

Процес дослідження культурних кодів передбачає вирішення таких **завдань**: аналіз поняття культурного коду; виділення фразеологічних одиниць із соматичним компонентом; визначення структурних моделей фразеологічних одиниць. **Об'єктом дослідження** є соматичний код культури в іспаномовній картині світу. **Предметом** виступають фразеологічні одиниці з соматичним (тілесним) компонентом.

Критичний огляд літератури. Розвідки Н. Сімбірцевої, Н. Букіної, А. Папшевої, В. Красних, О. Телкова, Д. Большакова стали підґрунтям для трактування поняття коду. Крізь призму їх контексту ми визначаємо код як певний

ряд елементів одного культурного, історичного чи літературного тексту.

Дослідження та обговорення. Поняття «культурний код» прийнято тлумачити по-різному — це і знак, і символ, і система, і архетип. Н.О. Сімбірцева вважає за доречне називати кодом культури сукупність знаків та їх комбінацій усередині історико-культурного періоду, яка набуває вербального і (чи) невербального вираження в текстах культури, відзначається інтерпретативною стійкістю у просторово-часовому континуумі і зберігає комунікативний потенціал на рівні особистісного сприйняття та соціально-культурних практик [9, 160–161].

Н.В. Букіна культурним кодом вважає інформацію, яка закодована в певній формі й дає змогу ідентифікувати культуру. На думку дослідниці, культурний код — це сукупність символів і знаків [1].

На думку А.В. Папшевої, культурний код може бути представлений як одним словом, так і сукупністю слів, які не можуть бути поділені і несуть певне культурне значення [7].

Н.В. Доброєр виділила три підходи до розуміння коду культури, аналізуючи його загальні характеристики. Дослідниця стверджує, що код культури «не є власне знаком, а скоріше структурним елементом всередині культури, засобом вираження культурних смислів, оскільки за його допомогою відбувається кодування інформації. Запозичуючи з мови знаки для вербалізації культурного процесу, культура таким чином переходить до світу сенсів» [3].

За іншою версією, культурний код — це архетипний образ, який проявляється не лише у різних здобутках культури, але і безпосередньо у текстах. Так, В.В. Красних у своїй роботі «Коди та еталони культури (запрошення до розмови)» визначає код культури як «сітку», яку культура накидає на навколишній світ, членує, категоризує, структурує та оцінює його. Коди культур співвідносяться з найдавнішими архетипічними уявленнями людини, власне, коди культури ці уявлення і «кодують». Серед базових кодів дослідниця виділяє соматичний (тілесний), просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний, хоча й зауважує, що між кодами культури немає й не може бути чітких та непроникних меж [5, 5–6].

Відтак науковці ще не дійшли висновку щодо однозначної дефініції культурного коду. Тому можна лише стверджувати, що культурний код — це інформація про минулий досвід суспільства, яка закодована у системі знаків, символів і може мати вплив на індивідуальну свідомість та вербалізуватись у мові за допомогою фразеологізмів та метафор.

Фразеологічні одиниці пов'язані не лише з мовною картиною світу, але й з культурою, звичаями та традиціями спільноти, в якій вони сформувалися. Існують загальні класифікації фразеологічних одиниць, на які посилаються науковці та дослідники. Однією з них є класифікація іспанського лексикографа Хуліо Касареса. За класифікацією Х. Касареса, словосполучення у мові поділяються на три типи:

— *Locuciones* (вирази) — це два чи більше слова, які функціонують як частина мови, проте загальне значення не впливає зі значення компонентів;

— *Frases proverbiales* (приказки) — це сталі вирази або приказки;

— *Refranes* (прислів'я) — це самостійні вирази, які у завершеному вигляді виражають думку, досвід чи настанову.

В іспанській картині світу представлена велика кількість фразеологізмів, де вживаються назви різних частин тіла. Такий тип культурного коду називається соматичним, або тілесним, адже, використовуючи переносне значення назв частин тіла, люди багато поколінь намагались точніше передавати свої думки та враження. Тож наявні в усіх мовах світу соматизми складають певну

групу слів, що найчастіше використовується. Як стверджує Н.А. Власова, соматична лексика вирізняється «високою частотністю вживання та розвиненою полісемією» [2].

Дослідники також розходяться в думках щодо класифікації соматичної лексики. Дехто з науковців певен, що соматизмами є лише частини людського тіла [6], інші вважають, що так можна називати не лише частини тіла, але й продукти його діяльності (піт, слюзи) [4], деякі ж переконані, що внутрішні органи, кістки та кров також є частиною соматичної лексики [10; 11].

Ми схилиємось до думки В.В. Підгірної про те, що соматична лексика — це назви зовнішніх частин тіла людини, внутрішніх органів, кісткових тканин і рідких сполучних тканин, а також органів чуття, що виражають прямим чи переносним значенням частини тіла [8].

Таким чином, нам вдалось виокремити такі соматизми в іспанській мові: *cabeza* — голова, *cara* — обличчя, *boca* — рот, *voz* — голос, *sangre* — кров, *mano* — рука, *pie* — ступня, *pierna* — нога, *corazón* — серце, *ojo* — око, *oreja* — вухо, *garganta* — горло, *dedo* — пальці, *labios* — губи, *nariz* — ніс.

У результаті попередньої вибірки фразеологічних одиниць із словників іспанської мови ми виділили такі структурні групи:

- 1) **Sustantivo + adjetivo** — *buena mano* (вміння, майстерність), *mano derecha* (права рука, головний помічник), *cabeza fría* (холоднокровна людина), *cabeza redonda* (повний дурень, негідник);
- 2) **Verbo + sustantivo; verbo + sustantivo + adjetivo** — *asomar el ojo* (діяти обережно), *caer boca abajo* (позбутись доброго імені, втратити все), *calentarse la cabeza* (ламати собі голову над чимось);
- 3) **Preposición + sustantivo; preposición + sustantivo + adjetivo** — *a boca llena* (напряму, щедро), *a ojo* (приблизно, на око), *a sangre y fuego* (жорстоко, вогнем і мечем);
- 4) **Verbo + preposición + sustantivo** — *tener cara de pocos amigos* (бути непривітним, похмурим), *atar de pies y manos* (обмежити свободу дій, спантеличити когось);
- 5) **Con + sustantivo + adjetivo; verbo + con + sustantivo; verbo + sustantivo + con** — *con mucho ojo* (обережно, уважно), *tomar mano con* (мати вплив на когось, впливати на когось), *tocar con la mano* (особисто оглянути, наглядно собі уявити щось, бути майже біля цілі);
- 6) **Como + sustantivo + preposición + sustantivo** — *como la voz de Dios* (суворий, але справедливий), *como la cara de Judas* (протигна, мерзенника), *como los ojos de la cara* (дорогоцінний, безцінний).

Серед фразеологічних одиниць зустрічаються й такі, які не відносяться до жодної із запропоно-

ваних структур. Зазвичай ці фразеологізми виділені знаками оклику, вони можуть бути як приказками у повній своїй формі, так і виразами, що вживаються у повсякденному мовленні: *¡Así lo mees en sangre!, pies, ¿para qué os quiero?, ¡qué tres pies para un banco!, más antiguo que andar a pie, ¡mírame este ojo!, ¡límpiame los ojos!, ¿de qué te sirven los ojos?, ¡primero doy el ojo derecho!, ¡ojos que te vieron ir, nunca te verán volver!*

Ще однією характерною особливістю деяких фразеологічних одиниць в іспанській мові є вживання біблійних імен. Проте, оскільки таких фразеологізмів мало, вони не можуть бути виокремлені нами в окрему структурну групу. *¡Buenas manos tiene María Santísima para sacar pollos!* (обидві руки ліві, все з рук валиться), *como la cara de Judas* (протівна, мерзенна пика), *tirar de la oreja a Jorge* (грати в карти), *sangre de Cristo* (вино), *lavarse las manos como Pilatos* (зняти з себе відповідальність за будь-що, відступитись, заявити про свою непричетність).

Достатньо часто серед фразеологізмів зустрічаються форми, в яких дві частини тіла поєднані в одному виразі: *con una mano en el corazón* (щиро, відверто, поклавши руку на серце), *de manos a boca* (неочікувано, раптово, віч-на-віч із кимось), *sin pies ni cabeza* (абсурдний, бездумний), *andar a cuatro pies y dos manos* (зводити кінці з кінцями, перебиватись), *del pie a la mano* (скоро, не сьогодні-завтра, ось-ось), *de pie y pierna* (босий), *de los pies a la cabeza* (з голови до ніг), *no bullir pie ni mano* (застигнути, не рухатись), *herir de pie y de mano* (завмирати зі страху, тряситься), *no tiene (ni) pies ni cabeza* (безглуздя якесь, нісенітниця, не мати жодного сенсу), *tener sangre en el ojo* (бути вірним своєму слову, жадати помсти), *dar un ojo de la cara por* (нічого не шкода, віддати все, дорого дати за щось) тощо.

Найбільш уживаними із цього списку є соматизми: *mano* (рука), *boca* (рот), *cabeza* (голова), *ojo* (око), *sangre* (кров), *pie* (ступня). В іспанській мові наявна велика кількість фразеологізмів із використанням цих соматизмів.

Соматична одиниця *mano* (рука) найчастіше вживається, коли дається опис певної характеристики людини, її занятості та дій. *Mano abierta* (щедрий, широка натура), *mano derecha* (права рука, головний помічник), *que tenga usted buena mano* (нехай вам щастить, бажаю успіху!), *manos limpias* (чесність, непідкупність, порядність, законна винагорода поверх заробітної плати), *mala mano* (незручність, промах, невдача), *listo de manos* (нечистий на руку), *manos de manteca* (ніжні руки, білоручка, дряві руки), *un mano a mano* (бесіда один на один, без свідків), *a dos manos* (з повною готовністю, обома руками, у великій кількості), *con la mano zoca* (легко, раз плюнути), *cruzar las manos* (сидіти нерухомо, стояти як пень, сидіти склавши руки), *dormirse a uno las manos*

(працювати в'яло, працювати спустивши рукави), *ensuciar(se) las manos* (бруднити руки, красти незначну суму, піддатись на підкуп, не встояти перед хабарем), *frotarse las manos del gusto* (бути задоволеним, потирати руки від задоволення), *necesitar manos para todo* (бути перевантаженим роботою, не мати змоги зробити все самому, розриватись на частини), *tener metida la mano en todas partes* (всюди встигати, брати участь в усьому; де не всій, то й вродиться).

Сомантизм *boca* (рот) використовується не лише для опису особливостей людини, але й коли йдеться про говоріння. *Tener buena boca* (гарно, добре говорити про інших, бути терплячим), *un boca cerrada* (людина, що вміє тримати язик за зубами), *boca sucia* (пошляк, мисливець за непристойними словами), *boca de escorpión* (злий, отруйний язик, пліткар), *caliente de boca* (говорун, хвалько, сміливець на словах), *a boca de costal* (щедро, щедрою рукою, не рахуючи), *de boca* (на словах), *estar a qué quieres, boca* (жити приспівуючи, кататися як сир у маслі), *traer siempre en la boca* (постійно про щось говорити), *abrir mucho la boca* (говорити забагато), *¡a callar la boca!* (мовчати! заткнись!), *no descocer la boca* (зберігати мовчання, не відкривати рота), *hablar uno por boca de otro* (не мати власної думки; жити чужим розумом), *por la boca muere el pez* (язик мій — ворог мій).

Лексема *cabeza* (голова) у фразеологізмах часто зустрічається для опису характеру людини, її дій, розумової діяльності та знань. *Cabeza caliente* (запальна, нестримана людина, той, хто починає суперечки), *cabeza a pájaros* (пуста голова), *cabeza de estudio* (колоритна зовнішність, обличчя, яке варте пензля художника), *alzar cabeza* (вставати на ноги, покращувати свої справи), *apostar la cabeza a que...* (ручатися головою), *hablar de cabeza* (говорити по пам'яті, переказувати напам'ять, зізнатись у чомусь проти своєї волі), *no levantar la cabeza de* (працювати не покладаючи рук, без відриву), *marchar de cabeza* (не встигати, збитися з ніг, але не знати, що робити спершу), *nacer de cabeza* (бути невдахою, невезучим, народитись в погану годину, під нещасливою зіркою), *no saber dónde dar de cabeza* (бути у глухому куті, не знати, що робити), *tener (mucha) cabeza* (бути розумним, мати голову на плечах, бути розсудливим), *tener menos cabeza que un canario* (бути дурним, нездарою, легковажним, мати курячі мізки).

Соматична лексема *ojo* (око) характеризується частим вживанням у фразеологізмах, що позначають обережність, уважність, цікавість до деталей та часом емоційний стан людини. *Con los ojos bien abiertos* (рішуче, сміливо дивлячись в обличчя когось, чогось), *con el ojo tan largo* (пильно, обачно), *¡jojo alerta/avizor!* (обережно! уважно! не спи! пильно гляди! будь насторожі!), *abierto de ojos* (хитрий, собі на думці, розумний, метикуватий), *a ojos cerrados* (всліпу, із заплюще-

ними очима), *con mucho ojo* (уважно, обережно, з осторогою), *sin perder ojo* (пильно, з цікавістю, не мигаючи, не відводячи погляду), *beber con los ojos a uno* (не зводить очей з чогось, дивитись не відриваючи очей, пожирати очима), *despabilar los ojos* (бути постійно пильним, уважним), *meter el ojo* (дивитись зацікавлено, стежити, спостерігати, не відводити погляду), *tener ojo uno* (судити тверезо, дивитись на речі правильно, метикувати), *tener ojo para una cosa* (бути здатним до чогось, годитись для якоїсь справи, добре розумітись на чомусь), *¡límpiase los ojos!* (дивись уважно, тут є на що подивитись), *matar con los ojos* (спопелити поглядом, дивитись знищувальним поглядом, ранили поглядом) тощо.

Соматизм *sangre* (кров) найчастіше вживається у фразеологізмах, що позначають емоційний стан або описують характер людини. *Sangre azul* (аристократизм, шляхетне походження), *tener la sangre caliente* (бути необачним, гарячим, кидатись у події з головою), *de sangre fría* (спокійний, флегматичний, безпристрасний), *hacer uno mala sangre* (злитись, біситись), *tener mala sangre* (бути злою, недоброю людиною, мати важкий характер), *a sangre y fuego* (жорстоко, безпощадно, з усіх сил, вперто, енергійно, ні перед чим не зупиняючись), *brotar sangre* (відчувати душевні муки, страждання), *escribir con sangre* (писати кров'ю серця, вистраждати написане, писати злобно, пролити кров за щось, принести багато жертв), *llevar en la sangre* (це у нього в крові, це у нього спадкове).

Pie (ступня) — це соматизм, який найчастіше зустрічається у фразеологізмах у значенні

руху вниз або вгору, уявлень про удачу, а також для опису стану людини. *Pie a tierra* (спішуватись), *pie adelante* (успіх, удача, крок вперед), *echar (el) pie atrás* (застрягнути, не рухатись уперед), *pie con pie* (пліч-о-пліч, зовсім близько, поруч), *al pie (de)* (біля підніжжя, під), *con pie rápido* (бігом, швидким кроком), *con el pie izquierdo* (невдало, нещасливо, з лівої ноги, за невдалих обставин), *en buen pie* (в належному стані/вигляді), *por su pie* (пішки, на своїх двох, самостійно), *meter el pie en el agua* (зробити рішучий крок, взятись до справи), *darle a uno el pie y tomarse la mano* (дай йому палець, він всю руку відгризе), *escaparse por pies* (втекти, пуститись на втіки, дати ходу), *saber de qué pie cojea uno* (знати недоліки когось, чиєсь слабке місце).

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, фразеологічні одиниці не лише передають стан сучасної мови, але й слугують засобом для вербалізації культурного коду. Тому для з'ясування суті культурних кодів та умов їх формування не достатньо звичайної констатації фактів їх існування в культурі. Більше тисячі фразеологічних одиниць, де використовуються слова, що позначають частини тіла, представлені в іспанській мові, і це, в свою чергу, забезпечує систематичне використання соматичного коду культури в іспанській картині світу.

Перспективними є подальші дослідження феномену культурного коду при аналізі творчого доробку письменників, романістика яких репрезентує культурно-історичне тло доби.

ДЖЕРЕЛА

1. Букина Н.В. Культурные коды как элемент пространства культуры [Текст] / Н.В. Букина // Вестник Читинского государственного университета. — 2008. — № 14. — С. 69–73.
2. Власова Н.А. Фразеологическое гнездо с вершиной «глаз» в общенародном языке и говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.02 «Литература народов Российской Федерации» / Н.А. Власова. — Орел, 1997. — 26 с.
3. Доброєр Н.В. Код культури як механізм самореалізації особистості / Н.В. Доброєр // Укр. культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зб. / Рівн. держ. гуманітар. ун-т. — Рівне, 2016. — Вип. 23. — С. 135–140.
4. Кочеваткин А.М. Соматическая лексика эрзянского языка / А.М. Кочеваткин. — Саранск, 2001. — 200 с.
5. Красных В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В.В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. ст. / [отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. — М. : МАКС Пресс, 2001. — Вып. 19. — С. 5–19.
6. Назаров О. Сопоставительный анализ соматических фразеологизмов русского и туркменского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое и типологическое языкознание» / О. Назаров. — Ашхабад, 1973. — 29 с.
7. Папшева А.В. Применение категории «код» в лингвокультурологии / А.В. Папшева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. — 2010. — Т. 12. — № 3 (2). — С. 492–494.
8. Подгорная В.В. Телесность в языке / В.В. Подгорная // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — Тамбов : Грамота, 2015. — № 2 (44) : в 2 ч. — Ч. 1. — С. 160–162.
9. Симбирцева Н.А. Код культуры как культурологическая категория / Н.А. Симбирцева // Знание. Понимание. Умение. — 2016. — № 1. — С. 157–167.

10. Старых О.В. Соматизмы как особый класс слов в лексической системе церковнославянского языка / О.В. Старых // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. — Серия III. Филология. — 2011. — Вып. 2 (24). — С. 80–85.
11. Olza Moreno I. Aspectos de la semántica de las unidades fraseológicas. La fraseología somática metalingüística del español / Olza Moreno I. — Pamplona, 2009. — 581 p.

REFERENCES

1. Bukina, N. V. (2008). Kulturnye kody kak element prostranstva kultury [Tekst]. *Vestnik Chitinskogo gosudarstvennogo universiteta*, # 14, 69–73.
2. Vlasova, N. A. (1997). Frazeologicheskoe gnezdo s vershinoi «glaz» v obshchenarodnom yazyke i govorakh: avtoref. dys. kand. filol. nauk, Oriol, 26 p.
3. Dobroier, N. V. (2016). Kod kultury yak mekhanizm samorealizatsii osobystosti. Rivn. derzh. humanitar. un-t., Rivne, *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*: nauk. zb., Vyp. 23, 135–140.
4. Kochevatkin, A. M. (2001). Somaticheskaiia leksika erzianskogo yazyka. Saransk, 200 p.
5. Krasnykh, V. V. (2001). Kody i etalony kultury (priglaseniie k razgovoru). M.: MAKS Press, *Yazyk, soznaniie, komunikatsiia*: sb. statei, Vyp. 19, 5–19.
6. Nazarov, O. (1973). Sopostavitelnyi analiz somaticheskikh frazeologizmov russkogo i turkmenskogo yazykov. Avtoref. diss. k. filol. n., Ashkhabad, 29 p.
7. Papsheva, A. V. (2010). Primeneniie kategorii «kod» v lingvokulturologii. *Izvestiia Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiiskoi akademii nauk*, t. 12, # 3 (2), 492–494.
8. Podgornaia, V. V. (2015). Telesnost v yazyke. Tambov: Gramota, *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*, # 2 (44): v 2-kh ch., Ch.1, pp. 160–162.
9. Simbirtseva, N. A. (2016). Kod kultury kak kulturologicheskaiia kategoriia. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, # 1, 157–167.
10. Starykh, O. V. (2011). Somatizmy kak osobyi klass slov v leksicheskoi sisteme tserkovnoslavianskogo yazyka. *Vestnik Pravoslavnogo Sviato-Tikhonovskogo gumanitarnogo universiteta*, Seryia III, *Filologiya*, Vyp. 2 (24), 80–85.
11. Olza Moreno, I. (2009). Aspectos de la semántica de las unidades fraseológicas. La fraseología somática metalingüística del español. *Pamplona*, 581 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Испанско-русский фразеологический словарь: 30 000 фразеологических единиц / Э.И. Левинтова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая ; под ред. Э.И. Левинтовой. — М. : Рус. яз., 1985. — 1080 с.
2. В.Г. Балабаева Що край, то звичай: Українські прислів'я і приказки, їх англійські та іспанські відповідники. — Вінниця : Глобус-Прес, 2011. — 400 с.

LEXICOGRAPHICAL REFERENCES

1. Ispansko-russkii frazeologicheskii slovar: 30000 frazeologicheskikh yedinit. (1985). Pod red. Ye. I. Levintovoi, M.: Russkii Yazyk, 1080 p.
2. Balabaieva V. H. (2011). Shcho kraii, to zvychai: Ukrainski pryslivia i prykazky, yikh anhliiski ta ispanski vidpovidnyky. Vinnytsia, Hlobus-Pres, 400 p.